

«залишку», який все тікає від жорстких визначень, який є повсякденний і в той же час буттєвий» [1, с.16]. Йдеться про неповторний одухотворений сутнісний позанауковий вимір, який не може бути схоплений засобами науково-раціонального пізнання, який не потребує собі виправдань, причин чи цілей, а просто існує в своїй однократній випадковості. Сутності тут сприймаються не відсторонено, аналітично, а безпосередньо, в їх очевидній наявності, в залежності від сприймаючої їх свідомості. Спосіб екзистенційного освоєння дійсності – нераціональний, хоча це не робить його ірраціональним. Ідеться про те, що інтелектуальне та чуттєве осягнення тут синтезуються в мисленні образами, яке, щоправда, позбавлене вимислу художньої творчості. Екзистенція не стільки пізнає світ, скільки витлумачує його в світлі сокровенності власної правди. Тому, наприклад, для С. К'єркегора істина – душевна справжність, яка не претендує на достовірність на загал, а є внутрішньою правдою, що є безперечним, а не закріпленим у прихованих сутнісних структурах. Тобто, «мислення так чи інакше поєднано з психоемоційним, духовним світом людини, її ваганнями, прагненнями, надіями й розчаруваннями – всім тим, що в сучасній філософії називається світом екзистенціального» [7, с.38].

Відтак, філософія — не лише мистецтво слова, але й мистецтво життя, не однозначність, а глибина і багатогранність. Екзистенційна позиція демонструє, що не багато користі духовному росту персони є від мислення світу за посередництвом інтелектуальних абстракцій. Світ треба не просто пояснювати, а переживати в процесі безнастанної зустрічі з ним. Роль сучасної філософії не може зводитись до однозначного мовленнєвого інструменталізму. Вона має бути націлена на схоплення живої, цілісної людини, а не на її схематизацію чи спрощення. Таке прагнення філософії бути вкоріненою в життєву основу, бути домом буття та метафізичною поезією ми маємо можливість яскраво побачити на сучасному тлі філософії класичного екзистенціалізму XX ст.

Бібліографічні посилання:

1. **Великовский С.** Умозрение и словесность. Очерки французской культуры. // С. Великовский / – М. – Спб.: Университетская книга, 1998 г. – с. 711
2. **Вільчинський Ю. М.** Філософія історії: теорія взаємопроникнення часу й вічності. // Ю. М. Вільчинський / – Київ: Поліграфкнига, 2009. – 360 с.
3. **Галік Т.** Ніч сповідника. Парадокси малої віри у постоптимістичну епоху. // Т. Галік / – Жовква: Місіонер, 2010. – 288 с.
4. **Гессен Й.** Сенс життя. // Й. Гессен / – Унів. Вид-во ПУЛЬСАРИ, 2009. – 136 с.
5. **Карась А. Ф.** Реальність і дійсність: спроба семіотичного розрізнення / А. Ф. Карась // Філософія науки. Збірник наукових праць Львівсько-Варшавського семінару «Філософія науки». 14-21 листопада 2004 р. – Львів, 2010. – С. 126-140.
6. **Лютій Т. В.** Нігілізм: анатомія Ніщо. // Т. В. Лютій / – К.: Вид. ПАРАПАН, 2002. – 296 с.
7. **Райда К. Ю.** Екзистенціальна філософія. Традиція і перспективи. // К. Ю. Райда / – К.: Видавець ПАРАПАН, 2009. – 328 с.
8. **Табачковський В.Г.** Людина – Екзистенція – Історія. // В. Г. Табачковський. – К., 1996. – 123 с.

УДК 1:159.955

Г. В. Савчин

ІСТОРИКО-ФІЛОСОФСЬКИЙ ЕКСКУРС ВИВЧЕННЯ ФЕНОМЕНА «МИСЛЕННЯ»

Проаналізовано концептуальні підходи розуміння феномену «мислення» в історії філософії як способу осягнення істини і теорії краси.

Ключові слова: мислення, чуття, діяльність, творчість.

Проанализированы концептуальные подходы понимания феномена «мышление» в истории философии как способа постижения истины и теории красоты.

Ключевые слова: мышление, чувство, деятельность, творчество.

Analyzed the conceptual approaches of understanding the phenomenon of «thinking» in the history of philosophy as a way of understanding truth and theory of beauty.

Keywords: thinking, feeling, activities, creativition.

© Г. В. Савчин, 2012

Глибокі зміни в сучасному соціокультурному просторі радикально змінили вигляд сучасного

світу. В постіндустріальному інформаційному суспільстві сформувався новий тип суспільної свідомості, оцінки й сприйняття різних систем цінностей і естетичних смаків, новий тип мислення. Всі ці процеси вимагають ретельного філософського аналізу, оскільки тотальність кризи виявила недостатність існуючих традиційних форм науки, освіти, моралі, релігії і культури.

Основою сучасного інформаційного суспільства є знання. У світлі шукання нових шляхів виникає потреба переосмислення відносин, що існують між знанням, пізнанням та творчістю, оскільки саме вони є яскравим виразником кризового стану суспільства.

Особистість включена в багатогранні відносини з природним та соціальним оточуючим світом. У результаті виникає, формується, розвивається особлива ідеальна діяльність – людське мислення. В. С. Возняк, посилаючись на думку В. О. Босенко, зазначає, що «закони перетворення світу людиною, збігаючись із законами розвитку світу самого собою, стають логікою суб'єктивної діяльності, здійснюючи своє сходження у здатність суб'єкта, стають логічними законами, законами (формами) мислення, водночас – і законами відтворення, розвитку дійсності в думку і в думці» [5, с.4].

Мислення – одне з фундаментальних понять поряд з поняттями «буття», «свідомість», «пізнання». Воно є активним процесом відображення об'єктивного світу в поняттях, судженнях, теоріях тощо. Водночас мислення «опосередковано процесами відчуття та сприйняття, минулим досвідом, пізнанням та аналізом сприйнятого з подальшим формуванням причинно-наслідкових зв'язків та інших уявлень, що не дані людині для сприйняття при безпосередньому досвіді» [8, с.270].

Аналіз останніх досліджень. Мислення людини виступає об'єктом поглибленого аналізу сучасної філософської науки, оскільки воно є основою людського пізнання, творчості та діяльності загалом. Аналіз наукової літератури, присвяченої проблемі мислення, засвідчує, що попри тривалий інтерес науковців до людського мислення ця проблема потребує поглибленого вивчення, адже більша увага приділяється його потенціалу.

В останні роки у вітчизняній філософській науці спостерігається зростання зацікавленості науковців до вивчення природи, специфіки і можливостей мислення. Є. О. Ємельяненко досліджувала антропологічний вимір феномена мислення в історії філософської думки. Чимало дослідників відзначили, що соратником мислення та наукового пізнання дійсності загалом є естетичне. Так О. П. Поліщук визначає естетичні основи наукової творчості, а І. С. Добронравова вказує на принципову спрямованість наукової істини на об'єктивність, що визначає і «особливе місце, яке посідає наука в культурі, і те постійне напруження, яке є типовим для історичних стосунків науки з іншими елементами культури». В. Андрущенко і М. Михальченко зазначають, що людська духовність і мислення органічно поєднують раціональну і чуттєву складові діяльності людей та сформувались у процесі антропосоціогенезу на основі суспільної праці й спілкування індивідів. М. Є. Максютя зазначає, що культура концентрується в мисленні. Отже, проблема взаємовідношення науки та культури у вітчизняній науковій думці здебільшого уособлюється в мистецтві та включає питання взаємовпливу науки й мистецтва, їх спільності та відмінності, пошук методологічних засад щодо дослідження естетичного виміру наукової теорії тощо. М. Л. Яковенко стверджує, що такий стан справ впливає зі специфіки постмодерністського способу мислення, що «в межах постнекласичної науки стимулює інтерес до міждисциплінарних досліджень і вивчення взаємовпливів між наукою та естетикою та незмінно потребує свого переосмислення у світлі нового історичного досвіду» [17, с.105].

Отже, в сучасному суспільстві формується *новий образ мислення (спосіб, стиль)*, здатний відповідати безперервним змінам світу. Необхідним стає філософський аналіз сучасної культури з погляду *взаємовпливу науки і мистецтва* через діалектику емоційно-естетичного (логіку формування поняття «краса», «прекрасне») та раціонально-логічного (логіку формування поняття «істина»).

Виклад основного матеріалу. На сучасному етапі розвитку філософської теорії мислення людини є фундаментальним у концептуальних системах знання філософів минулого та сучасності.

Філософський підхід до аналізу поняття «мислення» бере свій початок з античних часів. Поняття «мислення» та пов'язані з ним такі поняття, як «відображення», «відчуття», «знання», «освоєння дійсності» розроблялись античними філософами, починаючи з досократиків та закінчуючи періодом еллізму. Античні науковці найчастіше говорили про розум, як певне абсолютне вселенське начало, т.б. визначались як ідеалістично-об'єктивне. На суб'єктивно-особистісному рівні мислення та розум, як атрибути власне людської істоти, виступали певною складовою душі, на рівні з бажаннями, почуттями.

Ще в античній філософії виникло розмежування діяльності органів чуття та діяльності

мислення. Вперше принципову відмінність між мисленням і чуттєвістю, а відповідно і між мислимим світом і світом, що чуттєво пізнається, визначив Парменід. Мислення і відповідний йому мислимий світ є для Парменіда насамперед «єдине», яке він характеризував як буття, вічність і непорушність. Парменід дав одне з перших визначень ідеї тотожності буття і мислення. Він вважав, що мислення, а не почуття, відкриває шлях до справжнього буття. Парменід, не заперечуючи чуттєвого світу, доводив, що для філософського і наукового усвідомлення мало однієї чуттєвості. Філософ пов'язував достовірне знання з діяльністю розуму, а ймовірне знання з чуттєвим сприйняттям.

Геракліт, як і Парменід, розрізняв чуттєву очевидність і умогляд. Він вважав, що в основі розвитку всіх явищ лежать притаманні їм внутрішні та зовнішні суперечності. Він вперше свідомо розробив діалектичний погляд на світ та вважається засновником античної діалектики. Своє вчення про єдність протилежностей Геракліт намагався розповсюдити і на мислення та пізнання. Він стверджував, що не почуття, а тільки мислення дає знання про природу речей. Мислення – це пізнавальна діяльність, не окрема від почуттів, а завершальна діяльність зовнішніх почуттів. Це «найбільша перевага, і мудрість полягає в тому, щоб говорити істину і, прислухаючись до голосу природи, діяти згідно з нею» [2, с.40].

Усвідомлення відмінності чуттєвого та раціонального пізнання стає важливим стимулом для подальшого етапу розвитку суб'єктивної діалектики в працях Платона. Теорія пізнання у Платона будується як теорія пригадування, основою при цьому виступає розум (розумна частина душі). Найвищим у людині Платон визнавав розум, а досконалість розуму вбачав у знанні добра і мудрості. За Платоном, розуму підпорядкована навіть воля, а умовою моральних вчинків філософ вважав істинне знання, знання добра або розум. У своєму вченні про пізнання Платон відрізняв знання від суб'єктивного відчуття та стверджував, що відчуття і сприйняття обманюють людину.

Аристотель, продовжуючи Платонівські роздуми, вважав душу невіддільною від тіла. Філософ розділяв три складові душі: рослинну, яка проявляється у харчуванні і розмноженні, тваринну, яка проявляється у відчуттях та бажаннях, та розумову, якій притаманне мислення і пізнання, здатність підкоряти собі рослинне і тваринне начало. Отже, у Аристотеля мислення є частиною душі та специфічною здатністю розмірковувати, досягати думкою світ і самого себе, іншою її частиною є відчуття. Мислення є діяльністю, яка спрямована на пізнання. Аристотель, на відміну від Платона, який заперечував значущість органів чуття, вважав, що почуття самі по собі нас не обманюють. Аристотель є творцем силогістики, або основ логіки в сучасному значенні цього слова. Філософ створив дуже складний, точний та ефективний пізнавальний апарат, створений для класифікації та систематизації раціональних форм мислення – систему категорій.

Отже, в античний період розвитку філософської думки виділились два напрями розгляду феномена «мислення». Виділилась логіка як окрема наукова галузь про закони і форми мислення, методи пізнання та умови істинності знань і суджень. Інший напрям досліджував мислення як атрибутивну властивість матеріального начала (мозку) або ідеального (душі). Перший напрям пропонував розглядати мислення як процес, а другий – як субстанцію.

Саме Аристотель першим сформулював уявлення про мислення як процес, а не субстанцію. Аристотель вперше зробив спробу детального вивчення форм і законів мислення. Його логіка ставила завдання вивчення зв'язків між поняттями, які відповідають реальним зв'язкам між предметами і явищами дійсності. В творах Аристотеля з питань логіки підкреслюється збіг форм мислення з формами буття. Аристотель здійснив аналіз форм мислення, їх класифікацію, відкрив і сформулював закони логічного мислення.

Середньовічна традиція закріпила і посилила основні характеристики мислення античних філософів. Трактування мислення як процесу, що відбувається в особливому ідеальному просторі, не пов'язаного зі світом фізичних тіл, стали загальною ознакою середньовічної філософії. Процес досягнення зовнішнього світу є однією з основних проблем для середньовічної теорії мислення. Ця проблема вирішувалася за допомогою побудови проміжного простору між почуттями та інтелектом. Августин Аврелій стверджував, що мислення і свідомість володіють самодостовірністю, а душа потрібна людині для того, щоб пізнавати істини, джерелом яких є Бог. Фома Аквінський вважав, що метою діяльності людини є пізнання. Він виділяв дві здатності пізнання речей – це почуття та інтелект. Пізнання починається з чуттєвого досвіду, з якого інтелект абстрагує образ речі та досягає таким чином її сутність. Такі поняття є істинними тією мірою, якою вони відповідають речам природи.

Отже, ідеї античної філософії під впливом християнського вчення набули іншого змісту. Відмова християнства від платонівського дуалізму, уявлення про людину як про цілісну субстанцію, що є єдністю душі і тіла, породила необхідність узгодження чуттєвих вражень і

діяльності свідомості. Пильна увага до внутрішнього життя людини, що співвідноситься не стільки з зовнішнім (соціальним) світом, але з трансцендентним Творцем, породила у людини загострене відчуття власного «Я». Центр тяжіння від знання перенісся на віру, яка заперечила трактування розумових здібностей та процесів мислення як проявів безсмертної душі людини. Та навіть в епоху Відродження посилена увага до людини, її внутрішнього світу та людського мислення як до феномена діяльність людської особистості не здобула самостійного детального осмислення.

Значно пізніше підхід до мислення як до категорії, що означає процесуальність функціонування свідомості, знайшов своє оформлення та конкретне вираження у філософів Нового часу, які відійшли від трактування розуму як об'єктивного атрибуту Всесвіту, а надали йому суб'єктного походження. В цей період розвитку філософії феномен мислення як особлива діяльність, що підлягає нормуванню та організації, постає об'єктом формалізації, проектування стає центром філософської думки.

У філософії Нового часу проблема мислення розроблялася як з позицій раціоналізму (Декарт, Спіноза), так і емпіризму (Ф. Бекон, Локк).

Р. Декарт, основоположник раціоналізму, висунув розум та мислення на перше місце. Філософ стверджував, що суть людини – у мисленні, розумності. Розум – критерій істинності та цінності всього, що здійснює людина, віра в необмежену силу пізнання. У філософії Рене Декарта послідовно розвивається ідея платонівського дуалізму душі і тіла та раціоналізм античних мислителів. Філософ визначає, що душа – незалежний від тіла феномен, а мислення – атрибут духовної субстанції, що охоплює цілу гаму проявів внутрішнього світу свідомості: думки, уяви, сприйняття, воля, пам'ять та інші. Розум здатний пізнати світ, але потребує правильного застосування, методу, оскільки «недостатньо просто мати добрий розум, але головне – це добре його застосовувати» [8, с.273].

Аналізуючи співвідношення розумового та чуттєвого, Декарт зазначає, що скориговані і добре керовані розумом відчуття сприяють науковому пізнанню, однак філософ заперечує проти перебільшених уявлень про роль чуттєвого фактору в процесі наукового пізнання та стверджує, що сутності речей людина сприймає не через відчуття, але за допомогою розуму: «Але мені здається, що обмежувати людський розум тільки тим, що бачать очі, – означає наносити йому велику шкоду» [6, с.415]. Декарт вперше в філософії епохи Нового часу покладає в основу своєї теорії наукового пізнання суб'єктивно пережитий та усвідомлюваний процес, який невіддільний від мислячого суб'єкта. Раціоналізм Декарта знайшов продовження в філософії Б. Спінози, Г. Лейбніца та інших.

Основу філософської системи Бенедикта Спінози складає вчення про єдину субстанцію, якою є Бог. Субстанція має внутрішню властивість – необхідність свого існування, виявлення якої відбувається через мислення. Просторовою організацією субстанції є людина, яка здатна мати і непросторовий атрибут – мислення. Філософ визнає мислення як невід'ємний атрибут субстанції. Як і Декарт, Спіноза згодний з тим, що пізнання світу повинне спиратися на науковий метод. В теорії пізнання Спіноза виділяє три рівні: найвищий – істина, яка досягається безпосередньо розумом і не залежить від жодного досвіду, другий – судження розуму, що також є засобом досягнення істини, хоча менш досконалим; третій – знання, яке ґрунтується на уявленні та чуттєвому сприйнятті та є недостовірним.

Спіноза вперше побачив у предметно-практичній діяльності необхідну умову «істинності мислення і вказав на пряму залежність якості ідей, що набувають людського духу, від характеру предметних дій його тіла» [14, с.163]. До того часу мислення розумілося як умогляд, здатність душі оперувати ідеями, образами чи словами, або натуралістично – як форма руху речовини мозку. Спіноза вважав, що мислення, виражаючи природу тіл, є дією відповідно до їх динамічної внутрішньої структури. Е. В. Ільєнков як дослідник філософії Спінози стверджував, що філософ мав «на увазі тільки рух мислячого тіла по готових «контурах» природних тіл. Цим випускається з виду той факт, що людина (мисляче тіло) рухається не по готових, ззовні, природою заданих формах і контурах, а активно творить нові форми, самій природі не властиві, і рухається уздовж них, долаючи «опір» зовнішнього світу, готових, заданих форм, заперечуючи їх» [9, с.147].

На відміну від загального тіла природи Спінози Готфрід Вільгельм Лейбніц концентрує увагу на різноманітності та неповторності окремих одиничних тіл. Лейбніц постійно підкреслює діяльне значення людської душі, що є самодіяльною, тобто діючою сама з себе, потребуючою тільки самої в собі як необхідну умову своєї діяльності. Г. Лейбніц розробив поняття мислення, ґрунтуючись на власній концепції «монад». Зміст людського мислення, на думку філософа, залежить від чуттєвої діяльності, але сама ця діяльність неможлива без інтелекту, який направляє її, а чуттєва перетворююча діяльність людини є чимось другорядним, підлеглим діяльності духу. Можливість цієї діяльності закладена в людині від народження, і необхідно реалізується в

процесі його життя. Уявлення про активний характер людського пізнання Лейбніц онтологічно обґрунтовує у вченні про замкнутість монад, про те, що вони нічого не сприймають ззовні і все створюють завдяки власній діяльності. Філософ підкреслював, що відчуття не надають нам образи або ідеї чуттєвих речей, ці ідеї закладені в душі споконвічно, відчуття ж дають нашому духу лише привід для того, щоб він звернув увагу на закладені в ньому схильності.

Емпірична філософія (Ф. Бекон, Т. Гоббс, Дж. Локк) вважає, що людина здійснює пізнання головним чином завдяки чуттєвому сприйняттю. На відміну від раціоналістів, емпіристи вважають чуттєве джерелом знання. Ф. Бекон стверджував, що тільки дослідження природи, експеримент дають справжню істину. При цьому він розглядав відчуття як джерело всякого знання, вважаючи водночас, що необхідною умовою наукового знання є раціональна переробка мисленням чуттєвих даних. Дж. Локк був згоден з раціоналістами, що мислення починається від суб'єкта, але не вірив у вроджені знання. На переконання філософа, через чуттєвий досвід розум накопичує знання протягом усього життя. В результаті дії речей на органи чуттів виникають відчуття, через які мислення отримує прості ідеї – знання. На противагу Р.Декарту, Локк стверджував, що джерелом пізнання є зовнішній досвід (відчуття), які, в свою чергу, стають матеріалом для внутрішнього досвіду (рефлексії). Виділення Локком рефлексії як особливого об'єкта пізнання наголошувало на відмінності раціонального пізнання і знання від чуттєвого.

Велику увагу людині, її мисленню приділили філософи Просвітництва (Вольтер, К. Гельвецій, Д. Дідро, Ж. О. де Ламетрі, Ж.-Ж. Руссо), які розглядали людську душу як здатність мислити та відчувати в прямій залежності від тілесної організації, діяльності органів чуття, нервів та мозку. Французькі просвітники, хоч і проголошували провідну роль розуму та знань у суспільному прогресі, більшу увагу приділяли розробці суспільно-політичних вчень, а досліджуючи процес пізнання, намагались поєднувати положення як емпіризму, так і раціоналізму.

У концептуальних системах представників німецької класичної філософії (Г. В. Ф. Гегель, І. Кант, Й. Г. Фіхте, Ф. В. Шеллінг) мислення розглядається як акт самодіяльності суб'єкта.

Дилему чуттєвого й раціонального пізнання розв'язав І. Кант. Він стверджував, що чуттєве та раціональне пізнання є двома гілками «дерева» пізнання. Кант відзначав спонтанність актів мислення, апріорний характер його діяльності, спрямованість на пізнання за допомогою понять. Філософ вирізняв рівні мислення – інтуїція, розсудок, розум; типи і види мислення – формально-логічне (розсудливе) і діалектичне (розумне), конкретне і абстрактне, практичне і теоретичне. Визначаючи односторонність, обмеженість розсудку і антиномічність розуму, філософ встановив зв'язки «чистого» мислення з чуттєвістю, з зовнішнім світом. У Канта мислення не може «задовольнитися простим нагромадженням окремих «узагальнень», нехай навіть кожне з них має «загальний і необхідний характер». Мислення завжди намагається пов'язати їх у складі цілісної теорії, розвиненою з єдиного принципу» [10, с.68]. Кант свідомо звертається до дослідження форми мислення, вказуючи на те, що предметність завжди виступає у формі відношення мислення і буття.

Досліджуючи природу мислення на основі аналізу німецької класичної діалектики, Е. В. Ільєнков стверджував, що у Канта «діалектика – це «природна й абсолютно необхідна форма інтелектуального розвитку, природна «форма мислення», зайнятого рішенням «вищих синтетичних завдань», тобто побудовою теорії, що претендує на всезагальну значимість і тим самим на «об'єктивність». Саме Кант – за оцінкою Гегеля – «відняв у діалектики її уявну довільність», показав її природність і необхідність, визначив її як універсальну (тобто логічну) форму розвиваючого теоретичного мислення. Діалектика і логіка з цього моменту злилися в єдиний образ, а проблема суперечності ... перетворювалася на центральну логічну проблему» [12].

Інший німецький філософ Й. Фіхте визначав мислення як суто людську діяльність, що творить весь світ уявлень, весь світ духовної культури. Ця діяльність та її схема стає у Й. Фіхте вихідною, фундаментальною категорією. Філософ намагався будувати Логіку за моделлю творчої діяльності людини.

Пізніше, слідом за Й. Фіхте, Ф. Шеллінг створив філософію тотожності мислення і буття. Шеллінг прагнув створити таку «теорію пізнання», яка забезпечила б перехід до консолідації всіх прогресивних сил навколо однієї системи. Він вважав, що «вихід полягає не в спробах спорудити логічно-несуперечливу систему, а в «практичному здійсненні» тієї системи, яка уявляється людському духу найбільш гідною його, найбільш згідною з вимогами його природи. Свою власну роль у «критицизмі» він вбачає в тому, щоб провести «принцип діяльності», принцип «самості» і «свободи самовизначення» духу у всі галузі культури» [12].

Г. В. Ф. Гегель визначив мислення як діяльність суб'єкта, яка спрямована на пізнання світу в формі понять (категорій). Він підійшов до дослідження мислення як до особливої форми духовної діяльності суспільно-історичного суб'єкта, намагався досягнути її як суспільну реальність, що

історично розвивається. Логіка з цієї точки зору постає як наука про форми і закони розвитку специфічно людської здатності мислити. Е. В. Ільєнков зазначає, що схема співвідношення мислення і діяльності у Г. В. Ф. Гегеля виглядає як «мислення – практика – знову мислення». Це «чисте мислення», збагачене «уроками свого просторово-часового «втілення», свого «гріхопадіння»... Від живого споглядання до абстрактного мислення і від нього до практики – таким за Г. В. Ф. Гегелем є діалектичний шлях пізнання об'єктивної реальності» [12].

Проте, говорячи про мислення, Гегель мав на увазі не мислення окремої людини, а якусь загальність, яка безпосередньо здійснюється і сприймається окремою людиною. Мислення виступає як основа того кругообігу, за допомогою якого розвиток світового духу замикається на самого себе. На думку Е. В. Ільєнкова, діалектика у Гегеля – це логіка перетворюючого ставлення людини до навколишнього світу.

В центрі вчення Людвіга Фейєрбаха знаходиться людина, яка є матеріальним об'єктом і суб'єктом, що мислить. Л. Фейєрбах висував на передній план досвід, як першоджерело знання, та підкреслив взаємний зв'язок чуття і мислення в процесі пізнання. Основним суб'єктом єдності мислення і буття, пізнання і досвіду, за Фейєрбахом, є людина як «продукт культури й історії», «соціальна, громадянська, політична істота». Філософ був упевнений, що ключ до розуміння природи і матерії загалом – у розумінні людини.

Безліч новітніх філософських течій ХХ століття (екзистенціалізм, феноменологія, герменевтика, позитивізм, аналітична філософія тощо) мають специфічне тлумачення категорії мислення.

Екзистенціалізм розглядає мислення в контексті людського буття, існування. За твердженнями філософів-екзистенціалістів, мислення впливає з принципу протилежності суб'єкта і об'єкта, є іманентною рисою екзистенції і розглядається з позицій трансцендентального суб'єктивізму. Трансцендентальна феноменологія Е. Гуссерля та М. Хайдеггера сконцентрувала свою увагу навколо такого явища як людська свідомість. Мартін Хайдеггер прагне відродити онтологічну парадигму, зв'язавши знову буття і мислення. Він для характеристики істинного мислення вживає термін «вслухання» та розробляє концепцію мислення «сьогодні і зараз». Мислення, на його думку, це особливий стан самого буття людини, такий стан, коли вона реалізує, виявляє (проживає, показує, відчуває і т. ін.) свою сутність. Сутність мислення – уявлення, яке встановлює відношення суб'єкта до уявного.

Центральним поняттям феноменології Едмунда Гуссерля є поняття інтенціональності. Він називає різні модуси свідомості інтенціональності переживаннями або актами, кожен з яких має свої особливості. Е. Гуссерль описує різні способи, за допомогою яких свідомість відносить себе до об'єктів у логічному мисленні, оцінному, в сприйнятті, уяві, спогаді. Мислення постає, як думка про щось, а сприйняття – як сприйняття чогось, уява – уява чогось. Феноменологія тлумачить мислення як споглядання ідеальних сутностей.

Герменевтика головну увагу зосередила на вивченні особливостей гуманітарного знання, способах його досягнення і відмінностей від природознавства, на виявленні подібності й розходження пізнання (пояснення) і розуміння. Г. Гадамер вважає, що фундаментальною характеристикою людського буття і мислення є «історичність»: їх визначеність місцем, часом, конкретною ситуацією, тобто досягнути одиничне, індивідуальне на основі загального, закономірного. Гадамер вважає, що мислення – це певна грецька раціональність, яка передала сучасній науці логіку та діалектику, і, в певному сенсі, підготувала її початок. На думку Є. Ємельяненко, це «було вхоплення раціональності буття та прийняття його як божественного дару» [8, с. 278]. Заслугою Гадамера є виділення діалогічного характеру герменевтики як логіки запитання і відповіді, прагнення об'єднати герменевтику з раціоналістичною діалектикою платоніко-гегелівського типу.

Особливу увагу проблематиці мислення приділяє синергетика, яка «як теорія складних систем, не зводиться до звичних у філософії односторонніх матеріалістичних, ідеалістичних чи дуалістичних позицій. Такий підхід є міждисциплінарною методологією дослідження нелінійних складних систем, якою і визнається людський мозок» [8, с. 278]. Проблема теорії самоорганізації знайшла своє відображення у працях зарубіжних та українських вчених (І. Добронравова, І. Єршова-Бабенко, О. Князева, С. Курдюмов, І. Р. Пригожин, Г. Рузавін, Г. Хакен, В. Цикін та ін.), які обґрунтували сутність і принципи розуміння різноманітних аспектів існування світу, природи, соціуму та людини. Синергетика висуває особливі вимоги до суб'єкта, що пізнає та керує, робить значимими не тільки знання, але й способи їх одержання та застосування. Вона обґрунтовує перспективність формування складного мислення як нелінійного світобачення. І. С. Добронравова зазначає, що «нелінійний стиль мислення орієнтує на готовність до появи нового, до дослідження умов нестійкого стану вихідної системи й аналізу альтернативних можливостей появи стійких станів нового цілого. Кажучи точніше —

на пошуки симетрій і умов їх порушення для вихідних систем, з одного боку, і пошуки умов когерентності знову утворюваного цілого, з другого» [7, с.60].

На сучасному етапі розвитку соціальна філософія «в своєму розумінні мислення стоїть на позиціях діалектичного історичного матеріалізму» [8, с.278], і стверджує, що мислення виникло в процесі колективної трудової діяльності та має суспільну природу за особливостями свого виникнення і функціонування. Так В. Андрущенко стверджує, що людська духовність і мислення сформувались у процесі антропосоціогенезу на основі суспільної праці й спілкування індивідів: «Взаємозв'язок духовного і навколишнього середовища здійснюється завдяки діяльності. Оскільки вона має історичний характер, історизм органічно входить у духовність: свідомість суспільної людини відтворює основні перипетії історії багатограних людських стосунків» [1, с.502].

Соціально-філософське знання, являючи собою органічну діалектичну єдність чуттєвого й раціонального в кожній людині, функціонує як спосіб естетично забарвленої духовно-практичної повсякденної діяльності.

Е. Ільєнков підкреслював, що центральною проблемою філософії є проблема відношення мислення до зовнішньої дійсності, проблема збігу форм мислення з формами дійсності. Загальні закони природи, будучи усвідомленими людиною, виступають і як закони мислення.

Мислення розкриває закономірне і необхідне у випадковому, істотне в наявному, єдність у різноманітті. Це особлива ідеальна форма предметно-практичної діяльності людини в світі, особливим предметом якої є розробка самої форми розумної діяльності людей у світі, що створює умови і засоби власне людського розвитку. В діалектичній логіці Е. Ільєнкова мислення розуміється як ідеальна форма самовираження реальності, її власний атрибут. Водночас мислення – це атрибут не просто природи, а «природи в цілому» і «загальної світової матерії», яка, будучи субстанцією, є основа світобудови і джерело всіх змін. Філософ стверджував, що «здатність активно сприймати навколишній світ в формах розвиненої людської чуттєвості (у тому широкому і глибокому значенні цього слова, який йому надала класична філософія) – це така ж «важлива» і специфічно людська форма відображення світу, як і здатність мислити в поняттях в строгій згоді з законами і категоріями логіки, діалектики. Це дві однаково важливі і рівноправні здібності, одна без іншої стають безплідними» [10, с.225].

Отже, мислення – ідеальне відтворення предмета у формі поняття. Здатність логічно мислити по'єднується з розвиненою здатністю бачити, чуттєво споглядати, сприймати навколишній світ. Г. В. Лобастов зазначає, що «володіти мисленням – це вміти ідеально діяти з річчю в логіці її загальної форми, співвідноситися з її особливими проявами в умовах буття. Річ у мисленні завжди оцінюється через форму її реальних взаємозв'язків, причин і умов, але ніколи – через суб'єктивні уявлення, бажання, інтенції» [13, с.261]. Ця дія розгортається тільки як здатність суспільно-історичної людини, як спосіб буття, зміни в складі людської історичної діяльності. Саме тому «мислення не є індивідуальна здатність, це здатність суспільно-історична, об'єктивна, існуюча поза індивідом і навіть така, що підкоряє собі кожну окрему людину» [13, с.262]. Такі форми мислення стають формами суб'єктивної діяльності окремих індивідів. Одночасно приймати задані форми і заперечувати їх, знімати в русі своїх власних роздумів є необхідною умовою суспільного існування людини. Мисляча людина завжди знаходиться в ситуації протиріччя, в «постійному русі звільнення від сформованих форм, у спробі їх зміни, їх творчого зняття, результат якого відповідав би об'єктивній логіці розвитку самої людини» [13, с. 262].

Мислення постає як людське вміння здійснювати діяльність відповідно до об'єктивних закономірностей реальності. Людина повинна вміти змінювати, перебудовувати форми, схеми, образи власної активності, тобто здійснювати діяльність в ідеальному плані.

Мислення вплетене в людську діяльність, є людським умінням здійснювати цю діяльність не як заманеться, а розумно, відповідно до суті справи. Ф. Т. Михайлов стверджує, що мислення виникає і реалізує себе в усіх випадках *звернення* кожного індивіда до інших людей і до себе самого: «Сама зверненість до буття інших постає своєрідною *causa sui* людського буття та й усіх сил людської душі. Адже «тим відношенням, що породжує і відтворює людину, стало те, що виникло в природних умовах початку антропогенезу, що відтворюється онтогенезом кожного з нас упродовж мільйонної історії людства. Це – суб'єктивно мотивоване відношення кожного індивіда *Homo sapiens* до суб'єктивності інших людей та їх відношення до його суб'єктивності» [16, с.173].

Людина як творча особистість завжди спирається на думку, осмисленість. Визначаючись та інтегруючись мисленням, розмаїття форм творчості інтегрується в статусі культури. Мислення є центральним інтегруючим елементом культури. М. Є. Максютя зазначає, що культура концентрується в мисленні і як мислення реалізує істини людини і для людини [15]. Мислення

формує індивіда, здатного сприймати, осмислювати шляхи, способи розвитку культури, бачити відповідні передумови для культурних проривів. У формі мислення актуалізується відповідальна позиція суб'єкта культури, а мислення реалізується як істинна форма буття культури. Безконечна різноманітність виявлення особистісного осмислення сенсотворення у контексті відповідальної позиції поєднується у людинотворчу цілісність форм буття культури, спрямовуючи, відповідно, практично-перетворюючу діяльність.

Суспільство існує на основі соціоприродних зв'язків, життєдіяльності людини. Наука і мистецтво – «високі» сфери творчості, що виявляють цінності істини і краси. С.В. Возняк цілком слушно зазначає, що «мислення – не просто одна із здатностей людини, мислення – *атрибутивна* властивість, а атрибут, за Спінозою, є тим, що виражає саму сутність субстанції. Мислення потрібне людині не просто заради пізнання, а насамперед для того, щоб бути людиною, і першочергово – розпізнавати добро і зло» [4, с.154]. Істина, Добро і Краса, як три прояви ідеального, що тотожні Науці, Моралі, Мистецтву, в підсумку утворюють людську особистість. «Людина – і в самому собі, і в іншому – є той «високий предмет для людини», який якраз і виражає себе в цих різних іпостасях – і в науці, і в мистецтві, і в моральності» [11, с.307]. Тому Е. В. Ільєнков відзначав велику роль мистецтва в людській діяльності. Мистецтво формує творчість, вчить подолання штампів мислення, вільної продуктивної діяльності, а ідеал вказує шлях і способи розвитку особистості.

Висновки. На сучасному етапі розвитку суспільства особливо гостро усвідомлюється необхідність і неминучість зміни парадигм мислення. Постмодерністський світогляд характеризується руйнуванням традиційних уявлень про розум, логіку, як про непорушні універсали людського буття. Пошуки «принципово інших парадигм буття, мислення, художньо-естетичного вираження, адекватних сучасному етапу космо-етно-антропоцивілізаційного процесу» [3, с.476] неможливі без детального вивчення історії дослідження феномена «мислення» в філософії. Осмислення глибинного сенсу мислення відкриває нові можливості при вирішенні сучасних проблем.

Бібліографічні посилання:

1. **Андрущенко В. П.** Соціальна філософія. Історія, теорія, методологія / В. П. Андрущенко, Л. В. Губерський, М. І. Михальченко. – К.: Генеза, 2006. – 648 с.
2. **Асмус В. Ф.** Античная философия: учеб. пособие / В. Ф. Асмус. – 2-е изд., доп. – М.: Высш. школа, 1976. – 543 с.
3. **Бычков В. В.** Эстетика : Учебник для гум. направ. и спец. вузов России / В. В. Бычков. – Москва: Гардарики, 2004. – 556 с.
4. **Возняк С. В.** Специфіка філософського підходу до розкриття природи мислення // Філософія. Культура. Життя: Міжвузівський збірник наукових праць. – Випуск 37. – Дніпропетровськ: Дніпропетровська державна фінансова академія, 2012. – 272 с. – С.146-155.
5. **Возняк В.С.** Основи розумності людського мислення // Науковий вісник Волинського національного університету імені Лесі Українки. Серія: Філософські науки. – 2011. – № 24 (221). – Луцьк, 2011. – С. 3-8.
6. **Декарт Р.** Первоначала философии / Р. Декарт Сочинения в 2 т.: Т. I. – М.: Мысль, 1989. – 645 с.
7. **Добронравова І. С.** Нелінійне мислення / І.С. Добронравова // Філософська і соціологічна думка. – 1991. – №6. – С. 47-60.
8. **Смельяненко Є. О.** Антропологічний вимір феномену мислення в історії філософської думки // Гілея: науковий вісник. Збірник наукових праць / Гол. ред. В.М. Вашкевич. – К.: ВІР УАН, 2011. – Випуск 44. – 784 с. – С.268-279.
9. **Ильенков Э. В.** Диалектическая логика: Очерки истории и теории / Э. В. Ильенков. – М.: Политиздат, 1984. – 320 с.
10. **Ильенков Э. В.** Об идолах и идеалах / Э. В. Ильенков. – К.: Час-Крок, 2006. – 312 с.
11. **Ильенков Э. В.** Искусство и коммунистический идеал / Э. В. Ильенков. – М.: Искусство, 1984. – 349 с.
12. **Ильенков Э. В.** К вопросу о природе мышления (на материалах анализа немецкой классической диалектики): автореф. дис. докт. филос. наук [Электронный ресурс] / Э. В. Ильенков. – Режим доступа: <http://caute.ru/ilyenkov/texts/doc/auto.html>
13. **Лобастов Г.В.** Ильенков как философ / Г.В. Лобастов // Эвальд Васильевич Ильенков в воспоминаниях. – М., РГГУ, 2004. – 308 с.
14. **Майданский А. Д.** Понятие мышления у Ильенкова и Спинозы / А. Д. Майданский // Вопросы философии. – 2002. – №8. – С.165-173.
15. **Максюта М. Є.** Мислення як феномен культури: виправдання відповідністю / М. Є. Максюта // Мультиверсум: Філософський альманах. – К.: Центр духовної культури, 2005.

16. Михайлов Ф. Т. Мышление / Ф. Т. Михайлов / Теоретическая культурология. – М.: Академический Проект; Екатеринбург: Деловая книга; РИК, 2005. – 624 с. – С. 388-395.

17. Яковенко М. Л. Особливості естетизації наукового знання / М. Л. Яковенко // Інтелект. Особистість. Цивілізація: Темат. зб. наук. пр. із соц.-філос. пробл. Вип.8. – Донецьк: ДонНУЕТ, 2010. – 510 с. – С.105-111.

УДК 174

А. О. Отченко

РОЛЬ PR-КОМУНІКАЦІЙ У РОЗВИТКУ КОРПОРАТИВНОЇ СОЦІАЛЬНОЇ ВІДПОВІДАЛЬНОСТІ

Розглядається концепція соціальної відповідальності організацій як невід'ємного елементу сучасного бізнес-простору. Аналізуються можливості більш позитивного залучення PR-спеціалістів у стратегічне планування організації, а також з'ясування того яким чином PR може забезпечити нові напрямки розвитку та підтримку корпоративної соціальної відповідальності в рамках організації.

Ключові слова: PR-діяльність, корпоративна соціальна відповідальність, двостороння симетрична модель комунікації.

Рассматривается концепция социальной ответственности организаций как неотъемлемого элемента современного бизнес-пространства. Анализируются возможности более позитивного вовлечений PR-специалистов в стратегическое планирование организаций, а также выяснение того каким образом PR может обеспечить новые пути развития и поддержку социальной ответственности в рамках организации.

Ключевые слова: PR-деятельность, корпоративная социальная ответственность, двусторонняя симметричная модель коммуникации.

The concept of social responsibility of organizations is considered as an integral part of modern business reality. The possibilities of more positive engagement of PR-practitioners into strategic organization planning is analyzed. Also the ways of how PR provides new directions of development and support for social responsibility within the organization is clarified.

Keywords: PR-activity, corporate social responsibility, two-way symmetric model of communication.

© А. О. Отченко, 2012

Одним з основних індикаторів успішності сучасних організацій є рівень їх залучення у програми корпоративної соціальної відповідальності. Великі корпорації починають усвідомлювати, що у них є чіткі соціальні зобов'язання, які актуальні для їх співробітників, споживачів і які водночас становлять суттєву цінність для бізнесу, оскільки забезпечують його стійкий розвиток. Реалізація соціальних та екологічних ініціатив, визначення чітких цілей соціальної політики та формування інструментів оцінки отриманих результатів – актуальне завдання для сучасних організацій. Але, незважаючи на те, що інтеграція корпоративної соціальної відповідальності у діяльність організацій набула статусу вимоги і стала нормою сучасного бізнес-простору, КСО все ще залишається об'єктом значного скептицизму. Більшість негативних асоціацій із поняттям корпоративної соціальної відповідальності пов'язані із сприйняттям практики КСО як стратегічно продуманого піару. Деякі дослідники визначають КСО як PR-стратегію по відновленню втраченої репутації компанії або ж як інструмент просування бренду на ринок. «КСО є всього лиш сучасною практикою PR по просуванню торгової марки» [9, с.589].

Доцільним є переосмислення концепції корпоративної соціальної відповідальності, її утвердження як елемента філософії бізнесу, а не просто набору благочинних акцій, які проводяться з метою пом'якшення наслідків діяльності компанії і «задобрювання» зацікавлених сторін. Також, метою нашого дослідження є аналіз можливостей більш позитивного залучення PR - спеціалістів у стратегічне планування організації, а також з'ясування, яким чином PR може забезпечити нові напрямки розвитку та підтримку корпоративної соціальної відповідальності в рамках організації.

Завданням нашого дослідження є аналіз еволюції моделей PR - комунікації, починаючи від односторонніх асиметричних моделей і закінчуючи двосторонніми симетричними. Доцільне також визначення конструктивних можливостей останніх для реалізації програм з корпоративної